

Statisztikus a harcmezőn ^[1]

Elekes Dezső első világháborús katonaévei

„Ütést érzek balkezemen. Odanézek: roncs a kezem, mutató ujjam csaknem leszakadva fittyen előre. A vérem csakúgy ömlött. [...] Átszelte tenyerem is a golyó. Megvillant bennem a gondolat: fogsz-e te még zongorázni valaha? Aztán, eldobva fegyveremet, szaladtam vissza, frontunkhoz képest félbal irányban, a stábhöz. Azzal is kellett törődnöm, hogy, visszaszaladás közben, el ne találjanak; lehúzódva, meg-megbújva rohantam. Alaposan fel is buktam egyszer. Végre elértem az orvost.”

Háború testközelből - A harctéri napló

Az elmúlt években számos első világháborús katona visszaemlékezése, naplója jelent meg könyvben vagy online felületeken. Ezek a szubjektív elbeszélő források önmagukban nem képesek arra, hogy tényszerűen bemutassák a háború eseményeit, de nem is ez a céljuk, hiszen elsősorban szerzőjük saját élményeit, háborús mindennapjait, küzdelmeit, érzelmeit és emlékeit hivatottak megőrizni és továbbadni. Arra azonban alkalmasak, hogy az egyes szerzők személyiségére, mentalitására, ismereteire, a korszak propagandájára, a háború egyéni megélésére, egyáltalán a lövészárkéletre vonatkozóan megfigyeléseket lehessen tenni. Ezek az egykori *katona rendfokozatok, beosztások, társadalmi státusuk, végzettségük és beállítottságuk okán* az eltérő hadszíntereken és időszakokban más és más élményeket éltek át, így ennek megfelelően mást és mást tartottak fontosnak lejegyezni. Emellett az egyéni érdeklődési körök különbözőségei is megjelennek az egyes írásokban. *Tevan Rezső* - a későbbi építész - például a rutén és a lengyel házak közötti különbségeket vizsgálja. *B. Sárközy Gergely* - jómódú bihari gazda - a hadtáp állatállományát veszi alaposabban szemügyre. *Elekes Dezső* pedig - mint irodalmi vénával rendelkező ember - lejegyezte naplójába Kórody Sándornak a Vereckei-emlékművön olvasható hazafias érzelmű költeményét, valamint számos német katonadalt is.

Munkám nem tartalmazza a napló egészét, hanem olyan részleteket mutat be, amelyek érzékletes bepillantást engednek a háborús évekbe, megvilágítva Elekes Dezső katonai szolgálatának egy-egy fontosabb időszakát, fordulópontját. Az első szövegrészlet a bevonulásról, az első összecsapásokról és a hamar megjelenő higiéniai és ételmezesi problémákról szól. A második az 1914 és 1915 fordulóján vívott kárpáti harcok egyik csatáját mutatja be, amelyben Elekes Dezső is megsebesült. A harmadik részlet a sebesülése miatt előbb haza Kézdivásárhelyre, majd Prágába és Belovárra került tiszt élményeit írja le. Végezetül az utolsó szövegrészlet a háború végső hónapjait mutatja be Elekes leszereléséig. A forrásszövegeket a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm (a szerző nem használ hosszú ékezetet, illetve pontot ír a dátum és a kötőjel közé), de a korjelző szavak írásmódját az eredeti írásmódjukkal hagytam (pl. puczer, tenisz, épen, stb) Ugyancsak így tettem a helynevek leírásánál is.

A forrásról

Elekes Dezső hagyatéka évtizedeken keresztül az Elekes család tulajdonában volt, míg 2013-ban ajándékként a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár állományába került, így jelenleg a hagyatéknak, s vele a napló is, a Könyvtár kéziratárában őrzött Elekes-hagyaték részét képezi. Tudomásom szerint a családon kívül más nem tudott a napló létezéséről, így tartalma korábban feltáratlan volt.

Elekes Dezső visszaemlékezéseit *Háborús napló* címen kezdte el írni 1923-ban Budapesten. A szöveg 106 kézírással írt oldal (abból az első száz oldal számozott), amit 20 éven át vezetett váltakozó rendszerességgel, összefüzetlen vonalas ívekre. Az első bejegyzés keltezése 1914. augusztus 5-e, helye Brassó, az utolsó pedig 1943. szeptember 11-e, amelyet Budapesten vetett papírra.

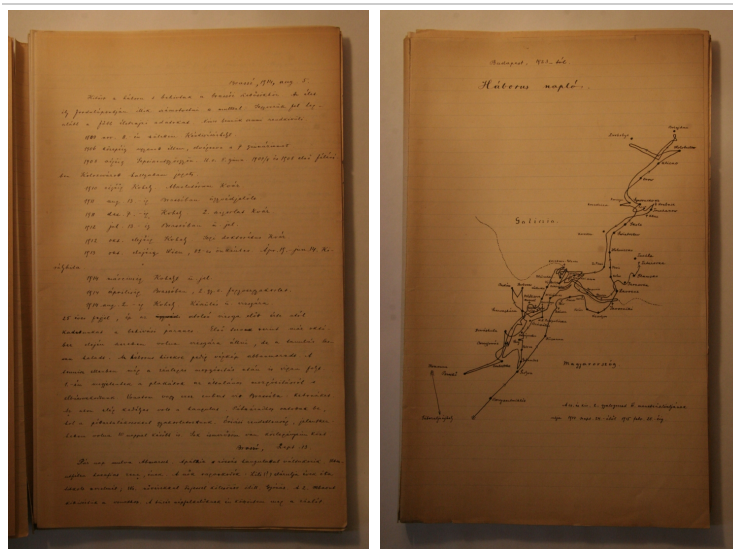
Az 1923 előtt keletkezett bejegyzéseket valószínűleg egy vagy több másik naplóba jegyezte le - feltehetően a keltezések idején -, majd azokat később vezette át a vizsgált naplóba. Mindezt alátámasztja maga a szöveg is. Az egyik erre utaló bejegyzés például 1914. október 23-án keletkezett: „*Tegnap irni akartam Brigidau mellett, de megzavartak.*”

Egy másikat pedig 1915. február 10-én vetette papírra: „*Hallom, hogy a puczerem, megsebesülése miatt nem követett; mikor tarnovkai házhoz le akart jönni, lábujján kapott sebet. Úgy látszik, a pakkomat nem látom már viszont. Csak a naplóm első részét sajnálom!*”

A napló formai és tartalmi sajátosságaiból egyaránt következtetni lehet a szerző motívációjára és a szöveggel kapcsolatos céljaira. Önmagában sokatmondó a napló megkezdésének időpontja, amelyből egyértelműen kiderül, hogy legfőbb oka a háború kitörése volt. Mint oly sok világháborús katonát, feltehetően Elekes Dezsőt is az készítette élményeinek lejegyzésére, hogy megőrkítse a háború eseményeit és az abban betöltött szerepét. Emellett a naplóírás alkalmat adott gondolatainak rendezésére, illetve a mindennapi fáradtságok, a háború borzalmai elől való menekülésre is. A cél valószínűleg nem az események, élmények szeretteivel való megosztása volt, hiszen az alábbi, 1915. március 16-án, Kézdivásárhelyen keltezett szövegrészletből kiderül, hogy nem akarta családjával megosztani háborús emlékei egész tárházát:

„*Itthon vagyok végre! Annyit lehetne mesélnem, de nincs kedvem rá; úgy se lehetne megértetni mind, amit átéltem. Eleget anzágnak a harcteret járt katonák s még többet, akik csak odaszagoltak: a sok beszéd közönséges dolognak tetszik előttem. Talán rosszul is áll nekem, vagy nem hiszik el: hiszen - nincsen kitüntetésem.*”

A nagyobb közönség tájékoztatására más módot talált: első frontszolgálatát alatt és után is például több írását közölte a *Székely Ujság*.

Naplóját kissé hektikusan vezette: a háborús években általában néhány naponta, olykor minden nap, időnként azonban csak több hét kihagyása után írt újabb feljegyzéseket. 1919 után alábbhagyott a lendület, abban az évben például már csak négy bejegyzés keletkezett, 1922-ben egy, 1943-ig összesen pedig még tizenegy. Ennek megfelelően a szöveg túlnyomó többségét is - 99 oldalt - a háborús bejegyzések teszik ki. Legutolsó bejegyzésében a szerző maga is megállapította, hogy „ellustult” a napló, ám ez a felismerés sem akadályozta meg abban, hogy végül teljesen elsikkadjon a naplórész az élet egyéb feladatai mellett.

A szövegben számos helyen találhatók kihúzások, átírások, amelyek arra utalnak, hogy a szerző a naplójában eredetileg följegyzett szöveget az átíráskor kissé átstrukturálta írtá újra, vagy írás közben folyamatosan szerkesztette. Tudomásom szerint a szóban forgó naplóból egyetlen kézzel írt példány létezik, amelyet sosem tisztáztak vagy gépeltek le. A szöveg tartalmi vizsgálata során nem akadtam olyan jelzésre, amely utalt volna a szerző publikációs szándékára.

A bejegyzések terjedelme változó: néha rövid, tömör mondatokban közli a nap fontosabb eseményeit, máskor részletesebben ír. Naplóbejegyzéseit minden esetben keltezi.

A napló stílusa - értelmiségi tollából származik - választékos és olvasmányos, sőt, olykor a humort sem nélkülözi. Nyelvezetét tekintve figyelemreméltó a német vagy magyarosított német katonai kifejezések gyakori használata, amelynek az a magyarázata, hogy a Monarchia közös hadseregében a német volt a vezényleti nyelv.

Elekes különös figyelmet fordított a katonai események részletes leírására is: közli a tüzérségi, gyalogsági támadásokat, csapatmozgásokat, időnként veszteségkimutatást is végzett. Figyelemmel kísérte a közelben elhelyezkedő csapatok mozgását, ismerte a hadrendet, valamint időnként az ezredét, dandárját érintő nagyobb hadműveletekről, sőt az ezekkel kapcsolatos tábori szóbeszédokről is tájékozott. Mindezekben túl egy-egy különösebb esemény vagy nehézség kapcsán saját érzéseit, gondolatait is megosztotta. Bejegyzéseiben számos személy szerepel: barátai, tisztársai, felettesei. Írásában a katonaléthez kapcsolódó események széles spektrumát (a lövészarok mindennapjait, a rohamokat, a szórakozási lehetőségeket, az ellátmányozási problémákat, a higiéniai viszonyokat, az ünnepeket és a tábormoki látogatásokat) örökítette meg. Naplója azonban nem csak a keleti front életéről tanúskodik, hiszen a háború folyamán megfordult szülővárosában, Budapesten, Baden bei Wienben, Prágában, Zágrábban és Belováron is.

A szerzőről

A naplóról Elekes Dezső Kund néven született 1889. november 11-én Kézdivásárhelyen, nagy múltú székely családban. Lőfő felmenői 1628-ban kapták címeres levelüket Bethlen Gábortól, primori ranggal és a szentkatolnai előnévvel együtt. Apja, az 1928-ban elhunyt *Elekes Béla* Háromszék vármegye királybírája, anyja *Zakariás Róza* volt. Testvérei közül többen jelentős pályát futottak be. *Elekes Jenő* (1885-?) gépészmérnök, a királyi posta műszaki igazgatója, *Elekes György* (1894-1969) újságíró, költő, *Elekes Béla* pedig ügyvéd és jeles sakkjátékos, illetve sakkszerző volt.

Elekes Dezső az elemi iskolát és a középiskola hét osztályát szülővárosában, az utolsó évet a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban végezte, majd 1907-ben itt tette le érettségi vizsgáját is. 1907-ben beiratkozott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1910-ben letette első jogi szigorlatát, 1912-ben pedig jogi doktorátust szerzett.

1914 augusztusában vonult be a császári és királyi brassói 2. gyalogezredhez. Augusztusban és szeptemberben zajlott kiképzése és gyakorlatoztatása, majd szeptember végén a III. menetzászlóaljba osztották be, és egységével elindították a keleti frontra. Szeptember 30-án zászlóssá nevezték ki, századában szakaszparancsnoki teendőket látott el. Október közepén áthelyezték ezredét a Hofmann-hadtest 55. hadosztály 129. dandárjába. Az őszi és a tél folyamán váltakozó sikerű harcokat vívtak az oroszok ellen a Vereckei-hágó előterében, aminek következtében október végétől kezdve fokozatosan szorultak ki az osztrák-magyar csapatok Galíciából. Ekkor a Hofmann-hadtestet áthelyezték Pfanzer-Baltin tábornok hadseregcsoportjába, ám decemberre visszaszorították csapataikat Munkács térségéig, miután az oroszok betörték a Vereckei-hágón. A limanowai győzelem után fokozatosan előnyomultak a visszavonuló oroszok mögött, így január márciusra újra a Vereckei-hágónál jártak. Elekest február 12-én kinevezték a 11. század parancsnokává, 25-én azonban bal kezén megsebesült, ami miatt hazaküldték Kézdivásárhelyre gyógyulni. 1915. június 1-jén ismét szolgálatra jelentkezett, ekkor Prágába küldték további gyógykezelésre. 1915. július végén hadnaggyá léptették elő. 1915. október végén áthelyezték a császári és királyi belovári 16. gyalogezredhez. November elején a 17. menetzászlóalj 3. századába osztották be, mint frontszolgálatra alkalmatlant, ennek ellenére egységével együtt december elején újra útnak indították Galíciába. 1916. január elején heves harcokat folytattak az oroszok ellen. A csatározásokban tanúsított magatartásáért kitüntetésre terjesztették fel, aminek eredményeképpen március 13-án a bronz katonai vitézségi érmet a kardokkal adományozták neki. Március elején Baden bei Wienbe utalták gyógykezelésre. Ezek után többé nem vett részt a harcokban. Badeni tartózkodása után megfordult még Zágrábban, majd a háború végéig Belováron teljesített szolgálatot. 1917. május 1-jén főhadnaggyá léptették elő, 1918 őszén Károly-csapatkereszttel tüntették ki. Október 18-én kézhez kapta kinevezését a KSH-hoz, egyúttal felmentették a

további katonai szolgálat alól.

1945-ben Zentay Dezső akkori KSH-elnök felkérte a hivatal alelnöki teendőinek ellátására, majd Zentay halála után, 1946. március 2-án a köztársasági elnök őt nevezte ki a KSH elnökévé. Pozíciójáról önként mondott le 1948 novemberében, a háttérben azonban az állt, hogy politikailag megbízhatóbb személyre akarták a státust átruházni. Hivatali munkájával párhuzamosan tanított is, 1935-ben a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán egyetemi magántanári képesítést szerzett a gazdaságstatisztika tárgyköréből. 1931 és 1936 között a statisztikai hivatal könyvtárát is vezette.

Lemondása után 1949 márciusában a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karának statisztikai tanszékére került, 1949. június 1-jén pedig az egyetemen a Varga István vezette statisztikai intézet tanára lett. Elekest 1951 októberében nyugdíjazták. Ezt követően a Közért Húsertékesítő Vállalat statisztikai osztályán alkalmazták, majd az 1952 elején megalakult Közért Húselosztó Vállalat önálló statisztikusa lett. 1958-tól a *Demográfia* című folyóirat külső munkatársa volt.

Kiemelkedő hatással volt a magyar sakkéletre is. Gyermekkorától kezdve szenvedélye volt a sakkozás, amelyet az első világháború viszontagságai sem tudtak megtörni. A háborús évekből származó naplóbejegyzéseiből tudható, hogy rendszeresen sakkozott bajtársaival a harcok szüneteiben, valamint egyidejűleg tucatszabásos levelezési játszmát is folytatott. 1924-ben amatőr sakkbajnokságot nyert Budapesten. A második világháború után levelezési sakkmeisteri oklevéllel tüntették ki és állandó tagja volt a magyar levelezési sakk válogatottnak, amely 1952-ben világbajnokságot is nyert.

A tudományos munka és az oktatás mellett költőként és íróként is tevékenykedett. Hagyatékában több lírai és rövid drámai alkotása is fellelhető.

Pályafutása alatt négy könyve, nyolcvanhat tanulmánya és harmincnégy könyvismertetése jelent meg.

Elekes Dezső 1965. április 8-án hunyt el Budapesten.

Forrás

Címkék:

[I. világháború](#) ^[2]

[KSH](#) ^[3]

[Központi Statisztikai Hivatal](#) ^[4]

[napló](#) ^[5]

Kiadás: 15. évfolyam (2015) 5. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/naplo/statistikus_a_harcmezon.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/naplo/statistikus_a_harcmezon.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/i-vilaghaboru>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ksh>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kozponti-statisztikai-hivatal>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/naplo>